

**Sartre ile Kierkegaard'un Varoluşçu Özneleri Dijital Özneye Karşı: Öznellik Egemen
İdeolojiyi Yenebilir mi?**
**Can Subjectivity Defeat Hegemony?: Sartre & Kierkegaard's Existentialist Subjects
Against the Digital Subject**

Pınar Karhan¹

Başvuru Tarihi: 18.01.2019

Kabul Tarihi: 13.09.2019

Öz

Günümüz toplumlarında “özne” kavramının ne olduğu ve işlevi, içinde yaşadığımız dünyayı anlayabilmek açısından oldukça önem taşımaktadır. Her yeni iletişim aracıyla değişik biçimlerde egemen ideolojinin içinde oluşan “özne” sistemin devamını sağlayan bir işleve sahiptir. Dijital iletişim teknolojisinin tüketici ve bağımlı öznesi bunlardan biridir. Tanrı kavramına farklı açılardan bakan varoluşçuluğun önde gelen iki ismi Sartre ve Kierkegaard ise özneye sorumluluk yükleyerek özgürlük vaadinde bulunur. Bu çalışmanın amacı varoluşçuluğun etken öznesi ile dijitalin edilgen öznesini karşılaştırmak, varoluşçuluğun mutsuz insanın reçetesi olup olamayacağı tartışmasını başlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Teknolojik Determinizm, Dijital Özne, Özne, Varoluşçuluk

Abstract

What the concept of “subject” is and its function in today’s societies are very important to understand the world in which we live. The subject, formed in different ways within the dominant ideology with each new communication medium, has a function that ensures the continuation of the system. The consumer and dependent subject of digital communication technology is one of them. Two leading figures of existentialism; Sartre and Kierkegaard, who see the concept of God from different perspectives, make a promise of freedom assigning responsibility to the subject. The aim of this study is to compare the active subject of existentialism with the passive subject of digitalism and to start the discussion whether existentialism can be the recipe of the unhappy person.

Keywords: New Media, Technological Determinism, Digital Subject, Subject, Existentialism

¹ Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi, pinarkarhan@gmail.com, ORCID: 0000 0002 7033 7480

Giriş

Felsefenin araştırma konularından özne, modern düşüncenin temel kavramlarından biridir. “Özne” nesnenin karşı kutbunda bulunup, bilincin taşıyıcısı varlık olarak tanımlanan bir kavramdır. Dış dünyayı olduğu kadar kendi iç dünyasını da bilen varlık olarak özneyi karakterize eden en temel özellik, onun bir bilinç sahibi ve dolayısıyla da kendisi için varlık olmasıdır (Cevizci, 2014, s.344). Öznenin kendisi için varlık olması durumu, farklı bakış açıları ile değerlendirilebilmektedir. Bunlardan ilki ideoloji-özne ilişkisidir. Bu ilişkiye göre egemen ideoloji, özneyi her ne kadar bilinç sahibi ve tercih eden bir varlık gibi tanımlasa da asıl amacı onu pasifleştirmektir. Çünkü ideoloji, üretim ilişkilerini, sınıflar arası ilişkileri, insanların dünyalarıyla olan ilişkilerini üretmektedir (Althusser, 2010, s.42). 1990’larda hayatımıza giren yeni iletişim teknolojilerinin özneyi konumlandırma biçimi bu çıkarımı doğrulamaktadır. Her bir medyanın kendi karakteristiği olması ve sosyal kimlik çeşitlerini teşvik etmesinden (van Dijk, 2016, s.263) hareketle egemen ideoloji kapitalist pazara uyumlu, kendine biat eden, edilgen dijital özneler yaratma amacı içerisindedir. Bunu öznenin en zayıf yönlerine hitap ederek, onun bencil ve hazcı yanını okşayarak yapmaktadır. Sürekli çevrim içi ortamda tutulmaya çalışılan özne, tüketim yapmaya yönlendirilmekte, yığınlar ve sayılarla ifade edilen bir nesneleştirilme sürecine çekilmektedir.

Varoluşçuluk felsefesi ise liberal anlayışın özneye yönelik bu bakış açısına karşı çıkararak özneyi edilgenlikten çıkarıp gerçek anlamda etken kılma amacı taşır. Aklın ve akılcılığın neredeyse her yanına nüfuz etmiş olduğu bir uygarlıkta, insanların giderek daha az düşünür olmaları olgusuna dikkat çekerek dünyada bir anlam, amaç ve akılsallığın bulunmadığını, ona kendi seçimlerinden olduğu kadar başkalarından da sorumlu olan bireysel insanın anlam yükleyeceğini savunur (Cevizci, 2014, s.443). Sartre, Tanrı’nın yokluğunda iyilik, olumluluk, insan inancı, özgürlük, kendini gerçekleştirme, başkasına sorumluluk duyma gibi kavramlarla var olunabileceğini savunmaktadır. Kierkegaard ise sonsuz olan Tanrı ile bütünleşme yolunda özgür olunmasını, hakikatin aranmasını, gerçek “ben”in bulunması için çaba sarf edilmesini önerir. Özneliği öne çıkaran her iki varoluşçu da diğerlerinin özgürlüğünü gözetmek ve sorumluluğunu alma düşüncesi üzerinden öznenin içinde bulunduğu açmazı iyimser çözüm önerileri sunmaktadır.

Bu çalışmada egemen ideolojinin yeni “özne”si ile varoluşçuluk akımının “özne”si kavramsal olarak karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Kendi kendisinin tuzağına düşen öznenin kendi kendisini nasıl kurtarabileceği üzerine fikir yürütmek hedeflenmiştir.

Kavramsal Olarak İdeoloji ve Özne İlişkisine Genel Bir Bakış

İdeolojiden ayrı açıklanamayacak bir kavram olan “özne”, ideolojinin oluşturduğu, ideoloji içinde şekillenen toplumsal gerçeklikleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Öznenin ne olduğunu kavramak, ideolojinin ne olduğunu anlamaktan geçmektedir. Eagleton (1996) ideolojinin tek ve yeterli tanımını yapmanın mümkün olmamasından hareketle ideolojiyi, farklı kavramsal liflerle bütün bir doku halinde örülmüş bir metne benzetmektedir (s.17). Üzerinde uzlaşılan ortak tanım olarak ideoloji, egemen toplumsal grup veya sınıfın iktidarını meşrulaştırmaya ilişkindir (s.23). İdeolojiyi bir dünya görüşü ya da bir sınıf bakışı olarak

soyutlanabilecek, görece olarak biçimsel ve eklemlenmiş anlamlar, değerler ve inançlar sistemi (Williams, 1990, s.109) olarak görmek de oldukça yaygın bir bakış açısıdır.

İdeolojiyi dünyayı betimlemek için değil, hayatın nasıl yaşandığı ile ilgili bir mesele olarak ele alan Althusser (2010) ise ideolojiyi özne ile birlikte tanımlar. Ona göre “her pratik ancak bir ideoloji yoluyla ve bir ideoloji çerçevesinde var olabilir. Her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için var olabilir” (s.99). Bununla kastedilen, burjuva ve hukuk ideolojisinin yükselişiyle ortaya çıkan öznenin her tür ideolojinin kurucusu olması işlevine sahip olmasıdır. İnsanı ideolojik bir hayvan olarak tanımlayan Althusser’e göre insan doğası gereği öznedir. Özne olunması dolayısıyla da ideolojik kabul etme kuralları durmaksızın yerine getirilmektedir (s.100). Althusser’in bakış açısından hareketle bu makalenin yazılması dahi kabul edilen bir ideolojik çerçevenin kağıda dökülmesi, özneliğin dile getirilme çabasının bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

İdeolojinin en önemli işlevi bireyi özne olarak sabit ve değişmez kılmak; onları çelişkili ilişkiler ve güç sarmalında toplumsal yapıya uydurmaktır. Bu bakış açısı özneyi tebaa olarak gören Foucault’u akla getirmektedir. Foucault (2000) özne kavramını (sujet) tebaa olarak, boyun eğmeye tabi olan anlamında kullanmaktadır. Bu boyun eğme iki şekilde gerçekleşmektedir. İlki denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olarak, diğeri vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanma ile (s.63). Althusser’in öne sürdüğü gibi Foucault da modern bir kavram olan “özne”nin gerçek pratikler (tarihsel bakımdan analiz edilebilecek pratikler) ortamında kurulduğunu (s.217) belirtmektedir.

Gerçek pratikler üç temel retorik üzerine oturmaktadır. Bunlar, bireylere özne olarak seslenilmesi, öznelerin kendi kendilerini, birbirlerini tanımaları ve her şeyin tam da böyle olduğuna ilişkin güvence (Althusser, 2010, s.112) hissidir. Her ideolojinin özneyi hedef almasına ilişkin çıkarım genel anlamda bu saptamalara dayanmaktadır. Çünkü ideoloji, zaten hep özne olan, bu durumu kendisi ve diğerleri tarafından onaylanmış bireylerin üzerinden kendini gösterir. Özne-ideoloji arasında kendiliğinden doğan, bitmeyen, karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Kişileri türlü ikna yöntemleriyle kendi sistemine inandırıp özneleştirme temelde psikolojik bir süreçtir. Özne, yaşadığı ortamı doğal bir gerçeklik olarak algılayıp sistemin devamına bilinçli/bilinçsiz yoldan katkıda bulunur. Bu kabulleniş iktidarları ayakta tutan en büyük güçtür. İdeoloji ile özne arasında bir döngü bulunmaktadır. İdeoloji özneyi yaratmakta, özne ideolojinin devamını sağlamaktadır. Bu durum yöneten yönetilen ilişkisi ile de açıklanabilir. Kendi öznelerini yaratma amacıyla olan egemen ideoloji, ancak bu yolla varlığını sürdürebilmektedir. Özneleştirilen bireyin söylem aracılığı ile tabiyeti kabul etmesi üretim ilişkilerinin devamını sağlayan en önemli dinamiktir.

Dijital Ortamda Özne

Teknolojik paradigmacıların önde gelen isimlerinden McLuhan (1967), “araç mesajdır” aforizması ile mesajın içerik ile değil, medyumun doğası ile taşındığını öne sürmektedir. Ona göre aracın ne söylediği değil, ne olduğu önem taşımaktadır. Aracın kendi doğası, dili, sınırlılıkları, eğilimi düşün yapısını forma sokar. Ona göre araç sadece mesajın taşıyıcı rolünü

üstlenmez, mesajdan daha çok aracın kendisi insanların düşünce yapılarını ve algılayışlarını belirler. Herhangi bir mesajın içerdiği anlam çeşitli medyumlarda çeşitli etkiler oluşturur. Aynı içerik gazete, televizyon, sinema ya da dijital ortamda farklı anlamlar taşır. Bunun en önemli nedeni her teknolojik gelişmenin arkasında tarihsel bir arka plan olması, belli güç ilişkileri içerisinde doğmuş olmasıdır (Güngör, 2016, s.184). Bu görüşten hareketle tüketim zincirinin en yeni halkasını oluşturan dijital iletişim teknolojileri ekonomi politik yapının en yeni versiyonunu oluşturmaktadır.

Castells (2008), 1990'lı yıllarda hayatımıza giren yeni teknolojilerin kitle iletişim dünyasını dönüştürdüğünü ileri sürmektedir. Küreselleşmiş, kişiselleşmiş kitle iletişimin bilgisayar ile birleşmesi yeni bir elektronik iletişim sistemi doğurmuştur. Bu yeni sistem elektronik iletişimin çapını hayatın bütün alanlarını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Kısa sürede keşfedilen bu potansiyel dünya çapındaki hükümetleri ve şirketleri sistemi kurma noktasında kıyasıya bir yarış içine sokmuştur (s.485).

Marx'ın ileri teknolojinin sömürüyü (artı değeri) artırması saptamasından hareketle dijital tüketim ortamı, yöneten ve yönetilen ilişkilerini pekiştiren belirleyici bir güçtür. Gerbner (2014), her zaman yeni özgürlüklerin şafağı olarak lanse edilen yeni teknolojilerin tipik olarak yeni pazarlara nüfuz ettiğini, sonraki aşamalarda da parayı, gücü ve seçenekleri belirli noktalarda yoğunlaştırıp topladığını belirtmektedir (s.328). Bu yeni tüketim ortamı var olabilmek için kendi öznesini yaratmak zorundadır. Dijital iletişim teknolojilerinin sunduğu sınırsız olanaklar özneyi türlü retoriklerle kendine çekerek onu bağımlı hale getirir. Touraine bu durumu üçüncü kimlik inşa etme süreci olarak tanımlar. Bireyin özneleşmesi süreci bireyin cemaatler ve piyasa karşısında olumlanarak özne olmayı kabul etmesi ile gerçekleşir. Birey olma halinin dışarıda bırakılması ile toplumsal aktörlük başlar (Castells, 2006, s.16-17). Öznelerin var olduklarını kanıtlama, kendilerini gösterme gibi pek çok psikolojik nedene dayanarak ileri seviyelere taşıdıkları bu durum, bizzat kendi iradeleri ile gerçekleşmektedir. Cezbedici tüketim kültürü ile baştan çıkmaya hazır kitle, yeni gerçeklik evreninin en önemli aktörleri ve seyircileridir. Yeni medya arkadaşlık, aile ve okul ilişkileri, oyun oynama, haber alma, iletişim kurma, sanatsal faaliyetlere katılma gibi pek çok alandaki gereksinimi karşılamakta; bir yandan tüm bunların yerini alarak yeni bir yaşam tarzı sunmaktadır.

Arka plandaki güçlülerin daha da güçlenmesine, sömürü ilişkilerinin devamının sağlanmasına yol açan bu yeni tahakküm biçimi öznenin ele geçirilmesi sürecidir. Esasında iletişimin kolaylaşması, yığınların özel hayatlarına ilişkin bilgilerin büyük şirketlerin eline geçmesine sebep olmaktadır. İnsanlar, reklam şirketlerinin ve politik oluşumların kolay hedefi olmakta, kolay izlenebilir ve kontrol edilebilen genelde sayıyla ifade edilen nesnelere dönüşmektedirler (Postman, 2004, s.20-26). Mahremiyeti paylaşma ve tüketime davet, ikna süreçlerinin sonuçlarıdır. Bu noktada yeni medya beynin egoist ve benmerkezci çalışma biçimini kullanarak bireyi hedef almakta ve etkilemektedir. Sitelerin sıklıkla “you” ifadesini kullanması ve her konuyu kişiselleştirmesinin temel nedeni burada aranmalıdır. YouTube ve YouNow, isimleri yönünden bu teoriyi güçlendiren sitelerin başında gelmektedir (Turgut, 2013, s.85).

Yeni teknoloji, arzu tatmini ve yeni arzu alanları yaratarak ihtiyacın ötesine geçecek şekilde tasarlanmaktadır. Zorunluluk ile fantezinin ustaca harmanlanarak sunulduğu bu alanda dijital özne, manipüle edilerek ihtiyacı olmayan şeylere yönlendirilmektedir. Bunların temin edilmesi gösterilmesi ve paylaşılması ile tüketim devamlı hale gelme imkânına kavuşur. Arka plândaki sermaye yeni pazarın yeni zenginlerine dönüşürken özne de kendini tükettiği ile ifade eden bir aktör haline gelir; eylemleri ile de sürecin bir halkası olmayı kabul ettiğini ilân eder. Bu yanılsama onu egemen ideolojinin öznesi olma durumundan çıkarmaz aksine, nesneleşme sürecini hızlandırır.

Eleştirel medya ve iletişim çalışmaları kullanıcıyı verileri toplanan, analiz edilen veriler reklamcılara satılan, sosyal ağlar tarafından sömürülen kişiler olarak görmektedir. Online sosyal ağlar bedava hizmet vererek çevrimiçi ortamda bulunan kullanıcıları dijital iz bırakmaya yönlendirir; mahrem alanlarını açmada onları teşvik eder. Bunun en önemli nedeni dijital öznelerden elde edilen her türlü verinin çeşitli pazarlama kategorilerinde işlenmesidir. Bu anlamda arama motorlarında arama yapan, bu platformlara fotoğraf ya da video yükleyen, bloğuna yazı yazan, profilini güncelleyen kullanıcı metalaşmış izleyiciyi oluşturmaktadır (Atabek, 2013, s.177). Kişilerin içerik üreticileri olmaları da sarmalın dışında değildir.

Kapitalizmin bu yeni versiyonunda her türlü tüketim unsuru, var olduğunu kanıtlayarak yanılsamasının bir göstergesine dönüşmektedir. Yeni dünya düzeni bir önceki sistemin yaşam algısını kırarak kendi yaşam kurgusunu ortaya koymaktadır. Van Dijk'in (2016) vurguladığı gibi artık aile, komşu ve çevredekilerden oluşan geleneksel prizmanın ötesine geçilmiştir. Kontrol edilemeyen dış dünya karşısında kendi yaşamının hâkimiyetini kaybeden, öneminin azaldığının farkına varan birey (s.245) yetersizlik, yalnızlık, mutsuzluk gibi olumsuz duygu durumlarına sürüklenmektedir. Dijital öznenin çevrimiçi ortamda her an var olduğunu kanıtlayıcı ihtiyacı duyması bu yetersizlik hissini ve geçici olduğunu farkındalığının bir yansımasıdır. Gerçek bir varoluş mücadelesi vermek yerine sahte başarı ve mutluluk imajları ile "miş gibi" yapılmasının tercih edilmesi ise işin kolayına kaçma mantığının dijital versiyonudur.

Yeni iletişim teknolojilerinin arkasındaki ekonomi politik güçlerden hareketle dijital ortamın temel amacı bireyi tüketim nesnesi haline getirerek toplumsal üretim ve işbölümünün devamını sağlamaktır. Öznelleşmeye çalıştıkça öznelenen, biricikliğini unutan, özgürlüğünü toplumsal onaylanma ile takas eden birey, duygusal hazlarına hapsedilmeye çalışılmaktadır. Hayata karşı irade gösterememenin, biricikliğini kanıtlayamamanın, yaşamının ve kendisinin ve başkalarının sorumluluğunu alamamanın bedeli amaçsızlık, mutsuzluk ve kaostur. Dijital ortamın yarattığı bu gerçeklik, geleneksel iletişim araçlarından devralınan geleneğin yeni uzantısıdır. Var oluşu kanıtlanma çabası ise dijital özenin tüketim tuzağına çekilerek yanıltıldığı alanlardır.

Varoluşçuluk: Sartre ve Kierkegaard'un Özneleri

Varoluşçuluk, Sartre, Jaspers, Camus, Heidegger ve Marcel gibi düşünürler tarafından geliştirilen modern, dünyanın, özellikle kitle toplumu üzerinden kendisini gösteren, krizinden beslenen felsefe akımıdır. Genel anlamda mevcut zamana ve koşullara karşı sert bir protesto

ruhu içinde, zamanın kurum ve değerleri karşısında mutlak bir hoşnutsuzluk içinde olunmasını ifade eder. Modern dünyaya başkaldırıyı ifade eden varoluşçuluk, bilimsel dünya görüşüne, teknolojiyle birleşen modern bilimin insanı yeryüzünden silme noktasına ulaşmış olan kapsamlı tahakkümüne meydan okur (Cevizci, 2014, s.442).

Yaşamın anlamlı kılınması meselesini merkezine alan varoluşçuluk, sanayi devriminin toplumsal, sınıfsal ve kültürel getirilerinin sonucu olarak bireyin yalnız ve mutsuz olmasından doğmuştur. Varoluşçuluk, adı geçen durumu yerine göre hem yansıtan, hem de ona tepki gösteren bir felsefedir. Tanımları kişilere göre farklılık göstermektedir. Weil'e göre varoluşçuluk bir bunalım, Mounier'ye göre umutsuzluk, Hameline'e göre bunaltı, Banfi'ye göre kötümserlik, Wahl'a göre başkaldırı, Marcel'e göre özgürlük, Lukacs'ya göre idealizm, Benda'ya göre usdışıcılık, Foulquie'ye göre saçmalık felsefesidir. Heineemann'a göre varoluşçuluğun gerçek bir tanımı yapılamaz. Çünkü varoluşçuluk sözcüğünü kucaklayan tek bir öz, tek ve değişmez bir felsefe yoktur. Varoluşçuluk, adı geçen durumu yerine göre hem yansıtan, hem de ona tepki gösteren bir felsefedir (Sartre, 1985, s.7).

Düşünürler tanımda olmasa bile “varlık”ın özden önce geldiği fikrinde birleşmektedirler. Bu fikir insanın kendi özünü seçmesine dayanmaktadır. İnsanın kendi özünü seçmesi, insanın, olmayı seçtiği şeyden başka bir şey olmadığı ilkesi, varoluş felsefesinin baş ilkesi olarak değerlendirilmektedir. İnsan her şeyden önce bu dünya üzerinde vardır; ancak ondan sonra eleştirel aklın, bilimin ve sanatın öncülüğünde yaşayarak kendini oluşturur. İnsanın kendisini bu şekilde ortaya çıkarabilmesi için öncelikle özgür olması gerekmektedir. Çünkü ancak özgür insan kendini yaratabilir. Bu düşünce akımı tıpkı bir sanatçının kafasındaki kavrama göre bir şeyi yapması gibi özün varoluştan önce geldiğini varsayar.

Varoluşçuların önde gelen isimlerinden Sartre (1985), insan doğasını yok sayar. Ona göre insan kendini nasıl yapıyorsa öyledir (s.52). Sartre, öznel olmayı, özgürce düşünmeyi ve davranmayı, sorumluluk almayı, tercihte bulunmayı önceler. Varoluşçuluğun anlatmaya çalıştığı, insanın ilkel evreden kurtulup gelişmiş insan olma yolunda irade gösteren bir varlık olarak adım atması gerekliliğidir. Sartre'a (2000) göre özgür olmak, kendinin nedeni olmak, kendi kendinin başlangıcı olabilmektir (s.56). Özgürlük her türlü ideolojinin ve görüşün önündedir. Var olan insan seçim yaparak hayatını sürdürür bunu da her ne olursa olsun özgür iradesi ile gerçekleştirir. Sartre kendini yaratma sürecini şöyle özetlemektedir: “İnsan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur. Çünkü o, özünü kendi yaratır. Nasıl mı? Şöyle: Dünyaya atılarak, orada acı çekerek, savaşarak yavaş yavaş kendini belirler. Bu belirlenme yolu hiç kapanmaz, her zaman açıktır...” (Sartre, 1985, s.8). Sartre, Tanrı inancı düşünce sistematiğini tersine çevirerek, özü değil varoluşu önceler, varoluşun özden önce geldiğini savunur. Bu düşünce akımına göre insan doğası diye bir şey yoktur. İnsan kendini nasıl yapıyorsa öyledir. İnsan yaşadığı sürece seçecek, seçtikçe yaşayacaktır. Herhangi bir yardım almaksızın en küçük ayrıntısına kadar ve tamamen kendini yaratma gerekliliğine terk edilmiştir (Blackham, 1998, s.55).

Bireyciliği ve özgürlüğü önceleyen varoluşçuluğun temel dayanakları liberal öğretinin birey ve özgürlük kavramları ile çakışmaktadır. Ancak varoluşçuluk bu kavramları varoluş sorunu, herhangi bir ideolojiye bağlı kalmamak, sistemleri yetersiz görmek gibi daha genel değerler ile

birleştirmektedir. İnsanın nesneleştirilmesine karşı çıkararak düşüncenin burjuva kökenli olduğu eleştirilerini reddetmektedir. Düşünce, kişinin kendini tanıması, özünü yaratması, benliğini kazanmasını isteyerek öznelliğe ve birey kalmaya büyük önem vermektedir. İnsanı ezen teknik düzene, kişiliğini silen toptancı topluma, benliğini çiğneyen zorbalığa karşı koymaya, gerekirse başkaldırmaya çağırılmaktadır (Sartre, 1985, s. 11). Sartre sistemin çarkları arasında yok olmaya bırakılan insanın çıkışını sorumluluk almakta ve hayata müdahale etmekte bulmaktadır. Bu sorumluluk alma, sadece kendini değil, tüm insanlığın sorumluluğunu almayı kapsamaktadır (s.65). “Yalnızca kendimden değil, herkesten de sorumluyum. Kendime karşı sorumlu olunca, herkese karşı da sorumlu oluyorum. Seçtiğim belirli bir insan tasarısı kuruyorum, yani kendimi seçerken gerçekte ‘insan’ı seçiyorum” (s.66) diyerek bireyin bencil yanını değil, topluma karşı sorumluluk duyan gelişmiş yanını ortaya çıkarır.

Aslında bu yol haritasının ortaya konmasındaki esas gerekçe Tanrı'nın olmadığı varsayımından hareketle insanın varlık nedeni açıklanamamasıdır. İnsan doğaya atılmıştır. Bu durum yalnızlık, bulantı ve terk edilmişlik gibi olumsuz duygu durumları yaratarak bireylerde kaygıya yol açmaktadır. İnsanın yaşayabilmesi için hayatını anlamlandırması şarttır. Bu anlamlandırma kendini yaratma ile mümkün olabilmektedir. Özgür irade ile yapılan seçimler hayatı anlamlandırdığı gibi pişmanlık getirmez, saçmalık ve anlamsızlığın da aşılmasına yardımcı olur. Kendini oluşturma ve bulma ile gelen benlik tatmini mutluluk getirir.

Sarte'den yaklaşık 100 yıl önce dünyaya gelmiş olan Varoluşçuların önde gelen isimlerinden Kierkegaard ise varoluşu tanımlarken Tanrı kavramını yadsımaz. Karşı çıktığı temel nokta pozitivizmin, bilimi mutlak ve değişmez bir hakikat olarak görmesinedir. Rasyonalist sistemleri, gerçeğin tümünü bir düşünce sistemi içine sıkıştırıp akla indirgemekle eleştirir. Akıl ve toplumun öznelliği öldürdüğünü savunarak mutlak doğru kavramının mümkün olmadığını belirtir. Ona göre rasyonel kanıtlar, her ne kadar tatmin edici olsa da insanı ikna etmeye yetmemektedir. İnsan hakikati daima aramalıdır (Cevizci, 1999, s.508). Varoluşu bir kalıba sokmak mümkün değildir. Çünkü insan varoluş üzerinden ne kadar düşünceye dalarsa dalsın, onu gerçek anlamda anlayamaz (Kierkegaard, 2018).

Varoluşu yaşamın ve tinselliğin içinde tanımlayan Kierkegaard (2018), özgürlük, seçme, sorumluluk alma gibi kavramlar üzerinden öznenliğin öne çıkarılmasının önemine dikkati çeker. Her birey varoluşsal olarak, ötekilerin tarihine kendi tarihine olduğu kadar bağlıdır (s.21). Çünkü birey hem kendi, hem de türünün tarihidir. Ona göre varoluşun asıl meselesi bilip bilmeme değil, var olmanın kendisidir, öznel olandır. Her birey varoluşunun kendine özgürlüğü ile diğerlerinden ayrılır. Var olmak birey olmak, çabalamak, alternatifleri hesaba katmak, seçmek ve karar vermektir. Olanak ve olasılıkların arasından yapacağı seçim ile insan, kendi “ben”ini oluşturabilir. Kişinin kim olduğunu gösteren benlik, Kierkegaard'ın varoluş alanlarının merkezidir. “Ben olmak” insan olmanın en yüce anlamıdır (Taşdelen, 2004, s.78).

Kierkegaard (2018), ancak özgür olan bireylerin kendilerini aşabileceğini savunmaktadır. Çünkü özgürlük, tinsel doğamıza bağlıdır. Ancak korku ve kaygı, özgürlüğün önünü keser. Kierkegaard Tanrı'yı varoluşun amacı olarak görmesinin nedenini bu nokta açıklamaktadır. O, insanın kendi varoluşunu ya da benliğini oluşturma için Tanrı'ya yönelmesi gerektiğini

savunur. Sonsuz yüce bir varlık olan Tanrı ile kurulan ilişkinin zayıflaması sonucu kaygı, korku ve umutsuzluk baş göstermiştir. Bunun aşılması için sonsuzluk ile birleşmelidir. Bu da üç şekilde gerçekleşebilir. Kierkegaard'a (2002) göre kişi kendini ya estetik, ya etik ya da dini alanın içinde bulur. Estetik alan hazcı, etik alan ödevci, dini alan ise inanca dayalı kişilik yapısı üretir. Kendini aşmak ve özgürleşmek bu gerçekliğin farkına vardıktan sonra gerçekleşen bir süreçtir. Bu alanların içinde yaşayan öznelere ancak nitel sıçrama yapabileni seçim yapmış olur, tercihi ile kendine uygun varoluşsal alanı seçebilir. Kierkegaard'un öznelini özelden ayıran temel ayrımı budur.

Sartre ve Kierkegaard modernizmin, özneliği tehdit ettiği görüşünden yola çıkarak özneye "var oluş" mücadelesi yüklemiştir; irade gösterme, kendini aşarak kendini bulma, sıradanı reddetme, egemen ideolojiyi sorgulama, akışa karşı gelme, özgürlüğe ulaşma ve mutlu olma durumlarını birlikte değerlendirmişlerdir. Tanrı için olsun ya da olmasın sıradanlığın düzenine karşı verilen mücadele, bir organizma olarak dünyaya gelen insanın yaşamı, hayatta kalmanın ötesine taşınması sürecidir. Bu anlamda varoluş mücadelesi insanın kutsal yolculuğudur.

Sonuç

İdeoloji ile öznenin karşılıklı etkileşimi, yeni teknolojilerin devreye girmesi ile boyut değiştirmektedir. McLuhan'ın (1967) "araç mesajdır" aforizmasında belirttiği gibi her yeni teknoloji içerdiği iletilerden çok, kendisinin sunduğu olanak ve sınırlılıklar ile algılamayı şekillendirmektedir. Dijital iletişim teknolojileri, sunduğu kolaylık ve tercih imkânları ile yeni sanal bir dünya inşa ederek özneyi burada yaşamaya davet etmektedir. Bu gizli amacın arkasında iktidarlar ve ideolojileri bulunmaktadır. Her medyum, barındırdıkları tüm özellik ve olanakları ile egemenlerin sözcüsü olma durumuna getirilmektedir. Bu hakimiyetin olabildiğince örtük kalması öznenin iknası ve öznenin de oyunun içine dâhil edilebilmesi ile mümkün olabilmektedir. Dijital iletişim teknolojilerinin özne ideali burada karşımıza çıkmaktadır. Egemenlerin yarattığı ideolojik evrende yeniden kurgulanan özne, sınırsız dev teknolojinin barındığı olanaklarla yeni bir şeye dönüştürülmek istenmektedir. Tüketme ve yalnızlaştırılma temelinde yükselen yeni insan tipi giderek nesneleştirilen, sayılarla ifade edilen, yığınların içinde yer alan bir varlık olma yolunda ilerlemektedir. İdeolojinin "ben" ideali insanı kendi içine, hazlar dünyasına bugüne kadar hiç olmadığı derecede hapsetmektedir. İnsanın sosyallik, toplumsallık ve yardımlaşma gibi insan olmaya dair temel özelliklerini "ben"i öne çıkararak törpüleyen bu yeni ideolojik aygıtın önerdiği yaşam biçimi, göstererek gizlemenin (Bourdieu, 1997, s.23) bir başka boyutudur. Bireyselleşme, kendine odaklı yaşama, en nihayetinde kendini de tüketmektedir. Çünkü bu, insanın aşması gereken en ilkel yanıdır. On binlerce yıllık medeniyetin geldiği gelişmiş ilkelik boyutu oldukça düşündürücüdür. Yazı teknolojisinden günümüze insanın yabancılaşmasını artıran her yeni teknoloji onarılması gereken yerleri görmezden gelerek günümüze kadar ulaşmıştır. 1990'larda hayatımıza giren dijital iletişim teknolojisi her geçen gün bireyi daha da arkasına alarak yerini sağlamlaştırmakta, mutlak bir güç haline gelme yolunda ilerlemektedir. Gelinek noktanın tersten okunuşu ise sistemin iflasıdır. Tarihsel akış git gide kendisiyle çelişmekte, insanı umutsuzluğa, yalnızlığa, sıkıntıya sürüklemektedir. Bu yazgı hiçbir medyum ile değişmemektedir. Temel

gereksinimlerinin yanı sıra pek çok şeye sahip insanın oldukça önemli bir sorunu bulunmaktadır. Derin Mutsuzluk!

Bu çalışmada zehrin panzehir işlevi de görebilmesi benzetmesinden hareketle, öznenin özne ile iyileştirilebilmesinin mümkün olup olmadığı sorusuna cevap aranmak istenmiştir. Bu noktada varoluşçu felsefenin önde gelen isimlerinden Sartre ve Kierkegaard'ın özneye bakış açıları ele alınmıştır. Sartre, aydınlanma ile birlikte Tanrı kavramının zayıflaması ya da yıkılması karşısında çaresiz kalan insana; Kierkegaard ise Tanrı'dan uzaklaştığı için mutsuzlaşan insana benzer şekillerde seslenmektedir. Farkındalık, kendini bilme, kendini aşma, özgürlük, tercih hakkı, sorumluluk alma, diğerlerini düşünme gibi insan iradesinin öne çıkması gerekliliği üzerine oturan bu akım, özünde mikro bir harektir. Sistemin insanı değiştirmesini kabul etmek yerine insanın bilinçlenerek sistemi değiştirmesi ilkesine dayanmaktadır. Oyunun, oyunun dışında kalarak değil, oyunun içine girilerek değiştirilebileceğini savunmaktadır. Sistemin insanları atomize etmesi, birbirlerine uzaklaştırması, örgütlenmelerini engellemesi, örgütlülüğe ilişkin inançlarını kırması, kamusal alanı yok etmeye çalışması gibi gerçeklikler birey olduklarını hatırlayacak öznelere ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Özgür olabilmek için başkalarının özgürlüğünü önceleyen, toplumun sorumluluğunu alan, kendini gerçekleştirerek tercih etme hakkını kullanan bireyler, insanlığın bir üst aşamaya geçiş reçetesini sunar gibidir. Kurtuluşu öncelikle insanın ilkel yönlerinden kurtulmasında arayan varoluşçuluk felsefesi, mutsuzluk çukurunda çarpınan insana 19.-20.yüzyıldan uzanan bir yardım eli olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, iki farklı paradigmanın “özne”ye bakışı üzerinden birbirlerine olan karşıtlıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Bir yanda özneyi en zayıf yerinden etkileyerek, direncini kırarak, kendine bağımlı hale getiren egemen ideoloji, diğer yanda farkındalığa ulaşan öznenin bunu reddetme önerisi bulunmaktadır. Basit anlamda sadece kâr ve çıkar dinamiklerine göre hareket eden, bireyin özneliğini unutturarak özneleştirilen liberal ekonomi varlığını yığınlara borçludur. Özgürlüğün, hazzın her türlü ile değiş tokuş edildiği bu sistem illüzyon ve derin hayal kırıklıkları yaratmaktadır. Varoluşçuluk ise geçmişte olduğu gibi bu güne de ışık tutarak bireyi akışa kapılmaması yönünde uyarılmaktadır. Her yeni teknoloji ile kendi gerçekliğinden daha çok uzaklaşan birey, umutsuzluğa kapılmak yerine çözüm odaklı düşünmelidir. Dijitalleştirilmeye çalışılan öznenin var olduğunu fark etmesi, bu uzun mücadelenin ilk ve en önemli adımı olacaktır.

Kaynakça

- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki.
- Atabek, Ü. (2013). *Yeni Medya ve Yeni İletişim Düzeni, Mülkiye Dergisi*. 37(3), 175-181
- Blackham, H. (1998). *Altı Varoluşçu Düşünür*. İstanbul: Anka.
- Bourdieu, K. (1997). *Televizyon Üzerine*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Castells, M. (2006). *Kimliğin Gücü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Castells, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı.
- Gerbner, G. (2014). *Medyaya Karşı*. İstanbul: Ayrıntı.
- Güngör, N. (2016). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal.
- Kierkegaard, S. (2002). *Korku ve Titreme*. İstanbul: Anka.
- Kierkegaard, S. (2018). *Kaygı Kavramı*. İstanbul: İş Bankası.
- Mcluhan, M. & Fiore, Q. & Agel, J. (1967). *The Medium is The Massage*. CA: Ginko Press Inc.
- Postman, N. (2004). *Teknopoli, Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu*. İstanbul: Sentez.
- Sartre, J. P. (1985). *Varoluşçuluk*. İstanbul: Say.
- Sartre, J. P. (2000). *Özgürlüğün Yolları-1 Akıl Çağı*. İstanbul: Can.
- Taşdelen, V. (2004). *Kierkegaard'ta Benlik ve Varoluş*. Ankara: Hece.
- Turgut, S. (2013). *Yeni Medya*. İstanbul: Destek.
- Van Dijk, T. (2016). *Ağ Toplumu*. İstanbul, Epsilon.
- Williams, R. (1990). *Marksizm ve Edebiyat*. İstanbul: Adam.